

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ (1941-1944)

Χριστίνα Φ. Βαμβούρη - Δημάκη

Ως γνωστόν, η περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης παραχωρήθηκε στη Βουλγαρία ως δώρο από τους Γερμανούς προς τους πρόθυμους συμμάχους τους. Η παραχώρηση αυτή ικανοποιούσε τα σχέδια της γείτονος για προσάρτηση των εδαφών αυτών και για έξοδο της στο Αιγαίο. Παρ' όλο λοιπόν που οι δυο χώρες, Ελλάδα και Βουλγαρία, δεν είχαν κηρύξει πόλεμο μεταξύ τους, οι Βούλγαροι έσπευσαν να καταλάβουν τις προαναφερθείσες περιοχές ως τις 15 Μαΐου του 1941. Αμέσως, συνέστησαν Διοίκηση Αιγαίου, μια νέα διοικητική περιφέρεια με πρωτεύουσα την Ξάνθη, ενσωματωμένη στην 4η περιφέρεια του βουλγαρικού κράτους (Στάρα-Ζαγκόρα, Πλόβντιβ, Μπελομόριε). Η Διοίκηση Αιγαίου περιλάμβανε 11 επαρχίες: Χρυσούπολης, Ελευθερούπολης, Θάσου, Καβάλας, Ζίχνης, Σιδηροκάστρου, Σερρών, Δράμας, Ξάνθης, Κομοτηνής και Αλεξανδρούπολης. Ταυτόχρονα έβαλαν σε εφαρμογή μεθόδους άγριες, όπως εκτοπισμούς, απελάσεις, σφαγές, ώστε να επιτύχουν το ταχύτερο δυνατό τον εκβουλγαρισμό των κατοίκων. Σε όλες τις μεγάλες πόλεις και οικισμούς εγκαταστάθηκαν στρατιωτικές φρουρές, ενώ σε όλη τη νέα επικράτεια τρεις μεραρχίες πεζικού. Το ίδιο έγινε και στη Θάσο: βουλγαρικές στρατιωτικές μονάδες εγκαταστάθηκαν και έχτισαν πολυβολεία σε πολλά μέρη του νησιού: ένα τέτοιο βρίσκεται στην αρχή του Συνοικισμού στο Λιμένα, που ήταν και αποθήκη πυρομαχικών. Το πολυβολείο αυτό έχει τόσο χοντρούς τοίχους, ώστε οι πέριξ κατοικούντες δεν κατόρθωσαν να το γκρεμίσουν και υπάρχει ακόμη, φάντασμα άλλων εποχών. Άλλα πολυβολεία, όπως και λίγα γερμανικά, υπήρχαν στην Αστρίδα, όπου μαζί με τη γερμανική φρουρά υπήρχε και βουλγαρική, στα Λιμενάρια και αλλού¹. Το φυλάκιο της Αστρίδος, το οποίο ήταν ξύλινο, μόλις έφυγαν οι Βούλγαροι το ξήλωναν οι ντόπιοι επί ένα μήνα και τα υλικά τα αντάλλαξαν με τρόφιμα².

1. *Κατερίνα Τσέκου*, πρωτεύουσα μεταπτυχιακή εργασία με θέμα: Η τρίτη κατοχή της Καβάλας από τους Βουλγάρους, μέτρα στρατιωτικά και πολιτικά.

2. *Κ. Κωνσταντάρα*, *Αγώνες και διωγμοί*, σ. 128, και μαρτυρίες Κ. Τσίμα, Κ. Ρουμπή κ.ά.

Οι κάτοικοι, που ήδη είχαν πρόγευση της βουλγαρικής κατοχής, πανικόβλητοι περίμεναν το χειρότερο, το οποίο δεν άργησε να έρθει. Αμέσως άρχισαν να εφαρμόζονται μέτρα κατάργησης κάθε εθνικής και θρησκευτικής του ελευθερίας και απάνθρωπα μέτρα εξόντωσης του πληθυσμού, την ίδια στιγμή που οι Βούλγαροι, αφού αντικατέστησαν τις ελληνικές υπηρεσίες με αντίστοιχες βουλγαρικές (οικονομικές, υγειονομικές, γεωπονικές και κτηνιατρικές), υπόσχονταν την ασφάλεια και την ευνομία. Παρά τις υποσχέσεις τους, όμως, τα πάντα έδειχναν ότι το προκαθορισμένο και στις παραμικρές λεπτομέρειές του πρόγραμμα τελικό στόχο είχε να παραποιήσει την εθνολογική σύνθεση του πληθυσμού και παρουσιαστεί ο τόπος αμιγώς βουλγαρικός για να αποδοθεί τελικά στη Βουλγαρία, πράγμα που θα γινόταν πραγματικότητα με καίρια χτυπήματα. Συγκεκριμένα εφαρμόστηκαν τα εξής μέτρα:

- 1) Κατάργηση του ελληνικού κράτους σε κάθε τομέα: Διοίκηση, Οικονομία, Εκκλησία, Παδεία.
- 2) Απελάσεις των πνευματικών ταγών των κατοίκων (εκδιώχθηκαν δάσκαλοι, ιερείς, γιατροί), ώστε να χάσουν τα ηθικά, πνευματικά και κοινωνικά τους στηρίγματα.
- 3) Αφελληνισμός των κατοίκων, ο οποίος προωθούνταν με την απαγόρευση χρήσης της ελληνικής γλώσσας, την απαγόρευση λειτουργίας των σχολείων, τα οποία αντικαταστάθηκαν από βουλγαρικά και άλλους περιορισμούς.
- 4) Οικονομική εξαθλίωση του πληθυσμού με τη φορολογία, τις συνεχείς λεηλασίες, τους περιορισμούς στην υδροδότηση, τη διατροφή κλπ.
- 5) Αναγκαστικός συνεταιρισμός των επαγγελματιών με Βουλγάρους, οι οποίοι σε τίποτε δεν συνεισέφεραν, καθώς και απαγόρευση άσκησης ορισμένων επαγγεμάτων³.

Όλα αυτά τα μέτρα έφεραν τους κατοίκους σε έσχατη ένδεια. Από τη σκληρή αυτή τύχη δεν εξαιρέθηκαν φυσικά ούτε οι Θάσιοι. Οι μαρτυρίες όσων βίωσαν τη βουλγαρική κατοχή στο νησί είναι συγκλονιστικές. Οι εγκατασταθέντες στο νησί Βούλγαροι ήταν 367, αριθμός ικανός να δυναστεύει τους ντόπιους⁴. Η άφιξη των κατακτητών, που κατέφθασαν με πλαστικές βάρκες από την Κεραμωτή στην παραλία του συνοικισμού, όπου βρίσκονται τα προσφυγικά σπίτια, σύντομα μετά την εγκατάσταση των γερμανικών φρουρών, οι οποίες παρέμειναν ως το τέλος της κατοχής, έγινε δεκτή με τρόμο και φρίκη. Η παλιά δασκάλα Βικτωρία Μυρώνη εξέφρασε παραστατικά αυτά τα συναισθήματα με το εξής τραγούδι που τραγουδούσαν οι νέοι της Θάσου:

*Οι Γερμανοί μας πούλησαν
στους άτιμους Βουλγάρους*

3. Κ. Τσέκου, ό.π.

4. Ξανθίπη Κοτζαγεώργη, Έξοδος Ελλήνων και εποικισμός Βουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής 1941-1944, σ. 104.

και τους διέταξαν αυτοί
καλά να μας φυλάγουν.
Κι αυτοί εξώσαν τα σπαθιά,
εξώσαν τα κουμπούρια
και μας φυλάγανε σα να 'μαστε
άγρια γουρούνια.

Τα μικρά παιδιά στο άκουσμα της άφιξής τους και επειδή οι διηγήσεις των μεγαλύτερων γι' αυτούς ήταν φοβερές, έκλαιγαν και κρύβονταν. Η Μαρία Φραγκιόγλου θυμάται το στενό και χαμηλό, μόλις 40 εκ. ύψους, υπόγειο όπου κρύφτηκαν τρία κορίτσια. Κάποιοι από τους κατοίκους και συγκεκριμένα ο Θεμιστοκλής Μανίκας, ο οποίος διατηρούσε καφενείο στην αγορά, τους πρόσφερε κονιάκ, γιατί ήταν παγωμένοι⁵. Η ανθρωπιστική αυτή πράξη δεν είχε την ανάλογη ανταπόκριση. Από τις πρώτες ενέργειές τους, όπως ήταν φυσικό, ήταν η επίταξη κατοικιών ώστε να εγκατασταθούν στρατιωτικοί αλλά και πολίτες έποικοι. Ειδικά για τους εποίκους, οι όροι εγκατάστασής τους ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκοί: τους παραχωρήθηκε αστική ακίνητη περιουσία στο Λιμένα και τα Λιμενάκια. Έτσι, οι στρατιωτικοί, αφού επέλεξαν τα μεγαλύτερα και καλύτερα σπίτια σε κάθε χωριό, κατέλαβαν τα περισσότερα δωμάτια περιορίζοντας τους ενοίκους σε ένα ή στην καλύτερη περίπτωση σε δύο χώρους. Ανάμεσα στα σπίτια που επέταξαν για να διαμένουν ήταν το πατρικό της Μαρίας Αλμπάνη και του φούρναρη Σταύρου Σταυρόπουλου στο Λιμένα, του εκδιωχθέντος προέδρου Θεολόγου Γιώργου Νάσου (ο Νάσος το βράδυ της άφιξής τους έκανε το τραπέζι στο σπίτι του). Οι Βούλγαροι, όμως, με το πρόσχημα ότι δεν παρέδωσε τον κατάλογο των κομμουνιστών, τον οποίο είχε ήδη κάψει, φρόντισαν να τον διώξουν από το σπίτι και το χωριό και ν' αρπάξουν όλη την περιουσία του. Η οικογένεια εξορίστηκε στο Βόλο και επέστρεψε με το τέλος της Κατοχής. Το επιταγμένο, εντούτοις, νεόδομητο σπίτι του, όπου εγκαταστάθηκε ο Βούλγαρος Πρόεδρος, το φρόντιζαν και το είχαν αποτελειώσει βάφοντάς το. Η προσφυγιά στοίχισε πολύ στην οικογένεια: συχνά πουλούσαν τα χρυσαφικά της συζύγου για να επιβιώσουν⁶. Είχαν επιτάξει επίσης το σπίτι του Γιώργου Μαρκιανού, στου οποίου το σπίτι στεγάστηκε η αστυνομία και αργότερα το έκαψαν κατά λάθος ρίχνοντας στη σόμπα αντί πετρέλαιο βενζίνη. Στα σκαλιά του έπεφτε νεκρός αργότερα ο Βούλγαρος Πρόεδρος του χωριού, χτυπημένος από τις σφαίρες ομοεθνή του ως τιμωρία για τη σκληρότητά του⁷. Επίσης επιτάχτηκαν τα σπίτια των: Ιωάννη Τζιάτα, Γεωργίου Μπαρούτη, Γιαννούλενας Σωτηριάδου, όπου εγκαταστάθηκε η δημοτική αστυνομία, Χρησιτίδη και Λαμπίρη

5. Μαρτυρία Κ. Ρουμπή, Μ. Φραγκιόγλου.

6. Άρθρο 6 της αποφάσεως του βουλγαρικού υπουργικού συμβουλίου της 10-3-1943, αρ. 49.

7. Μαρτυρία Ι. Νάσου.

στον Ποτό και άλλα⁸. Αυτοί όλοι θεωρήθηκαν επικίνδυνα για τους Βουλγάρους στοιχεία, γι' αυτό και εκτοπίστηκαν πάραυτα. Επειδή όμως οι νεοαφιχθέντες σύνοικοι ήταν ήδη γνωστοί για την αγριότητά τους και μην έχοντας καμιά εμπιστοσύνη στις υποσχέσεις τους, οι Θάσιοι φρόντιζαν ν' απομακρύνουν τα κορίτσια και να κρύβουν όπου μπορούσαν τρόφιμα και πολύτιμα αντικείμενα. Καταπακτές, κλιβανές, όλοι οι κρυφοί χώροι μετατράπηκαν σε αποθηκευτικούς. Άλλοι τα έκρυβαν, τα «λάμωναν στην άμμο» με κίνδυνο να τα παρασύρει η θάλασσα⁹.

Με τον καιρό και σε αντίθεση με άλλες κατεχόμενες περιοχές φάνηκε πως οι Βούλγαροι δεν ενοχλούσαν τις γυναίκες. «Μόνο μερικές είχαν ερωτευτεί Βουλγάρους και είχαν δημιουργήσει δεσμό μ' αυτούς. Μάλιστα μια από αυτές επρόκειτο να παντρευτεί, αλλά το φίλο της τον σκότωσαν κι έμεινε με το παιδί του στην κοιλιά»¹⁰. Δεν ενοχλούσαν, λοιπόν, γυναίκες. Η μαρτυρία αυτή, ομόφωνη από όσους ρωτήθηκαν, προκαλεί ίσως εντύπωση τη στιγμή που αλλού, όπως στην Καβάλα, υπήρχαν καταγγελίες ακόμη και για βιασμούς μικρών κοριτσιών¹¹. Δικαιολογείται ίσως η συμπεριφορά τους από το γεγονός ότι τα χωριά ήταν μικρά και οι επίσημες βουλγαρικές αρχές τουλάχιστον επισήμως απαγόρευαν τέτοιου είδους βιαιότητες. Στη συνέχεια φρόντισαν και εδώ, όπως και στις υπόλοιπες περιοχές, να απελάσουν τις αρχές του νησιού, δηλαδή τους προέδρους όλων των χωριών. Επίσης απέλασαν το διευθυντή του δημοτικού σχολείου του ίδιου χωριού, Νικόλαο Νικολαΐδη, καθώς και το δάσκαλο Δημήτριο Φιαμέγκο, από το Ξυλόκαστρο, στο οποίο επέστρεψε, και τους γιατρούς Αριστοφάνη Ανδρώνη και Δέδε, αλλά και τους διευθυντές και δασκάλους όλων των σχολείων του νησιού¹², και τις ελληνικές στρατιωτικές αρχές, όπως τον ταγματάρχη Οικονόμου από το Θεολόγο. Το σχολείο Θεολόγου χρησίμευε για ένα διάστημα ως κατάλυμα της δημοτικής αστυνομίας. Οι Βούλγαροι, όμως, ανάμεσα στις άλλες καταστροφές ξέσπασαν το μένος τους κατά του ελληνισμού γκρεμίζοντας το σχολείο της Παναγίας¹³. Ιδρύθηκαν σε αντικατάσταση τους βουλγαρικά σχολεία, στα οποία η φοίτηση δεν ήταν τόσο πειστικά υποχρεωτική όπως σε άλλα μέρη¹⁴. Οι συνεργάτες των Βουλγάρων τους υπεδείκνυν ποιες οικογένειες είχαν παιδιά του σχολείου, αλλά οι Θάσιοι απέφευγαν να στέλνουν τα παιδιά τους σ' αυτά, ενώ διάχυτο είναι το παράπονο των τότε μαθητών που αναγκάστηκαν να διακόψουν τη φοίτησή τους, την οποία οι περισσότεροι δεν

8. Μαρτυρίες: Ι. Αναστασιάδη, Ι. Βαρδαβούλια, Χρ. Κουτσαφτή.

9. Μαρτυρίες: προαναφερθέντων και Κ. Τσίμα.

10. Μαρτ. Θ. Χρηστίδου.

11. Μαρτ. Χρ. Κουτσαφτή, Γ. Ζωντανού.

12. Μαρτ. Ι. Αναστασιάδη.

13. Κ. Χιόνη, Η Παιδεία στη Θάσο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Α' Συμπόσιο Θασιακών Μελετών, Καβάλα 1992.

14. Μαρτ. Μ. Φραγκιόγλου.

μπόρεσαν να συνεχίσουν μετά την απελευθέρωση, αφού έπρεπε ως μεγάλοι πλέον να αντιμετωπίσουν έντονα βιοτικά προβλήματα¹⁵.

Την ίδια τύχη είχαν και οι ιερείς, οι οποίοι τουλάχιστον στην πλειοψηφία τους απομακρύνθηκαν από το ποίμνιό τους. Παραθέτω αυτούσιο απόσπασμα από τη Μαύρη Βίβλο¹⁶: «*Αμα τη εισβολή του βουλγαρικού στρατού εξετοπίσθηκαν οι μητροπολίται της Ανατ. Μακεδονίας και Δυτ. Θράκης... Μαρωνείας κα Θάσου Βασίλειος, ο οποίος μάλιστα εκακοποιήθη και εληστεύθη κατά την αναχώρησίν του υπό των συνοδευόντων αυτόν Βουλγάρων αστυνομικών*». Σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων οι ιερουργίες γίνονταν στη βουλγαρική και στην ελληνική ταυτόχρονα¹⁷, αν και σε ναούς άλλων περιοχών τελούνταν αποκλειστικά στη Βουλγαρική. Για το λόγο αυτόν η πλειοψηφία των κατοίκων δεν πήγαινε στην εκκλησία αντιδρώντας στο άκουσμα άλλης γλώσσας από τη μητρική τους¹⁸.

Οι Βούλγαροι δεν απαγόρευαν τη χρήση της ελληνικής γλώσσας στην καθημερινή ζωή, σε αντίθεση με τις μεγάλες πόλεις, όπου η χρήση της επέφερε αυστηρές ποινές. Επιτρεπτή, λοιπόν, η ελληνική, όπως το σύνολο των ερωτηθέντων καταθέτει. Βέβαια οι κάτοικοι έμαθαν υποχρεωτικά τη βουλγαρική λόγω του αναγκαστικού συγχρωτισμού τους με τους κατακτητές. Μάλιστα στις μνήμες πολλών απ' αυτούς επιζούν ορισμένες φράσεις ως σήμερα.

Οι Θάσιοι δεν είχαν τη δυνατότητα να πληροφορούνται τις εξελίξεις του πολέμου, μια που απαγορευόταν η κυκλοφορία των ελληνικών εφημερίδων, όπως σε όλα τα κατεχόμενα από τους Βουλγάρους εδάφη. Η μόνη πληροφόρησή τους προερχόταν από το ντελάλη που ανακοίνωνε συνήθως αγγαρείες ή διαταγές. Κατά τη μαρτυρία όμως της Μαρίας Φραγκιόγλου, ο ένας από τους δύο Βουλγάρους αξιωματικούς, που είχαν καταλύσει στο σπίτι τους, ήταν τόσο καλός ώστε επέτρεπε να ακούν το σταθμό της Μ. Ανατολής. Αυτόν τον αξιωματικό, τον Ηλία Κουσιμάνωφ, τον αναζήτησε αργότερα ο αδελφός της, τον φιλοξένησε και διατηρούν σχέσεις ως σήμερα. «*Πολιτικός μηχανικός ήταν, αλλά Ευρωπαίος, όχι Βούλγαρος άγριος*». Γενικά, όλοι θυμούνται ότι υπήρχαν και καλοί Βούλγαροι, ελάχιστοι βέβαια.

Η καθημερινή ζωή των Θασίων έγινε δυσβάστακτη. Έντονη είναι ακόμη η ανάμνηση των στερήσεων, τις οποίες υπέστησαν οι ντόπιοι, η πείνα, ο φόβος και το ξύλο. Το σημερινό ξενοδοχείο «Αμφίπολις» στο Λιμένα, όπου ήταν οι βουλγαρικές φυλακές και το σπίτι του δάσκαλου Δημ. Μεταξενιάδη, στο Θεολόγο, όπου επίσης λειτουργούσε κρατητήριο, συχνά αντηχούσαν από τις φωνές όσων κρατούνταν και υποβάλλονταν σε άγριους ξυλοδαρμούς ή σε βασανιστήρια, όπως το να τους μπη-

15. Δ. Μαντέχου, Θ. Χρηστίδου, Ι. Βαρδαβούλια.

16. Μαύρη Βίβλος των βουλγαρικών εγκλημάτων εις την Ανατ. Μακεδονίαν και Δυτ. Θράκην 1941-1944, έκθεσις των καθηγητών Παν/μίων Αθηνών - Θεσ/νίκης, 1945, σ. 17.

17. Μαρτ. Ρουμπή, Ι. Αναστασιάδη, Ι. Βαρδαβούλια.

18. Μαρτ. Κ. Ρουμπή, Χρ. Κουτσαφτή.

γουν καρφιά κάτω από τα νύχια¹⁹, άλλοι μόλις και γλίτωναν, όταν τους έπιαναν με λίγο παράνομο λάδι, όπως ο Κ. Τσίμας, που μικρό παιδί τότε έκανε τον άρρωστο ή ο Χρ. Κουτσαφτής που με φίλους του παραβίασε την ώρα απαγόρευσης κυκλοφορίας ή για οποιαδήποτε άλλη ασήμαντη αφορμή.

Ας μην ξεχνάμε ότι η Κατοχή δεν ικανοποιούσε μόνο τα επεκτατικά σχέδια των Βουλγάρων, αλλά ήταν και μια τεράστια πηγή πλουτισμού και για το επίσημο κράτος και για τους πολυάριθμους στρατιωτικούς, πολιτικούς υπαλλήλους και για τους εποίκους. Η βουλγαρική εφημερίδα, που εκδιδόταν στις Σέρρες «Μπαλγκάρσκι Γιουνκ» (Βουλγαρικός Νότος)²⁰, στις 27 Μαρτίου 1942, έγραφε: «Ο Βούλγαρος Υπουργός της Δικαιοσύνης κατέθεσε εις την Βουλήν προς ψήφισιν, συμφώνως προς την απόφασιν του υπουργικού συμβουλίου, σχέδια νόμων περί απαλλοτριώσεως ακινήτων περιουσιών προς κατασκευήν ναυπηγείων εις την νήσον Θάσον, περί αποκτήσεως κλήρου γης υπό των δημοτικών υπαλλήλων και των ιερέων της ορθοδόξου βουλγαρικής εκκλησίας εις τα χωριά της περιοχής του Αιγαίου, περί δωρεάν μεταφοράς των εποίκων εις την αυτήν περιοχήν».

Σύμφωνα με νομοθετική ρύθμιση, η παραγωγή λαδιού, αλατιού και καπνού αρίστης ποιότητας, η εμπορία ελαιών αλλά και η παραγωγή σιτηρών, λαχανικών και φρούτων, καθώς και η ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας είχαν περιέλθει στην κρατική δικαιοδοσία. Δεν εκμεταλλεύονταν τις αλυκές και το αλάτι σπάνιζε. Οι άνθρωποι το προμηθεύονταν από το λαθρεμπόριο και τη μαύρη αγορά. Συχνά αναγκάζονταν να μαζεύουν την αλυσάχνη, το αλάτι που απομένει στις γούβες, όταν αποσύρεται η θάλασσα. Πολλές φορές η αναζήτηση μιας ολόκληρης μέρας για αλάτι απέφερε δυο-τρεις οκάδες, ποσότητα ικανοποιητική για τους ίδιους και για να το ανταλλάξουν με τρόφιμα στην απέναντι παραλία της Κεραμωτής και τα γύρω χωριά. Αν και οι κάτοικοι άρπαξαν ό,τι μπορούσαν από τις αποθήκες, τουλάχιστον στα Λιμενάρια, όμως τα τρόφιμα σύντομα έγιναν δυσεύρετα, ελάχιστα γλίτωναν από την αρπακτική διάθεση των Βουλγάρων. Ακόμη και ρούχα και αντικείμενα καθημερινής χρήσης γίνονταν καλόδεχτη λεία. Μετά από έρευνες με τις ξιφολόγχες προτεταμένες, έπαιρναν τα πάντα: ένα μπουνκάλι λάδι, δυο καρβέλια ψωμί, σαπούνι, ασημικά, μαχαιροπήρουνα: «Εν Θάσω τας ολίγας ελαίας οι κάτοικοι κατά τον χρόνον της συγκομιδής συνήθως διά δωροδοκίας των επιτετραμμένων με τον έλεγχον και την συγκέντρωσιν βουλγαρικών Αρχών κατόρθωσαν να αποκρύψουν: εις υπόγεια οικιών απομακρυσμένων εξέθλιβον αυτάς οι κάτοικοι διά των χειρών και ποδών, ίνα αποκομίσουν εξ αυτών ολίγον έλαιον, αφού ελάβανον όλας τα καταλλήλους προφυλάξεις, διά να μη περιέλθει τούτο εις γνώσιν των βουλγαρικών αρχών. Δεν επέτιχον όμως τούτο, και αι Αρχαί κατέστησαν αγρυπνοτέραν την επιτή-

19. Μαρτ. Καρίτη, Δημ. Μαντέχου, Κ. Τσίμα.

20. Μαύρη Βίβλος, ό.π., σ. 28.

ρησίν των. Οι εκθλίβοντες δε ελαίας κατά τον τρόπον τούτον συλλαμβανόμενοι εκακοποιούνται και ετιμωρούντο διά της επιβολής βαρυτάτου προστίμου, προπαντός δε εγένετο κατάσχεσις του ελαίου, το οποίον διενέμετο μεταξύ των Βουλγάρων υπαλλήλων και αστυνομικών»²¹. Το λάδι έπρεπε να παραδίδεται στις Αρχές, οι οποίες πλήρωναν μια εξευτελιστική τιμή²². Αναγκάζονταν λοιπόν οι ιδιοκτήτες ελαιοδένδρων να βγάζουν λίγο λάδι από τις ελιές που κατόρθωναν να κρύψουν. Το λάδι αυτό το έβγαζαν κρυμμένοι ακόμη και σε σπηλιές, όπως στον κάμπο της Αστρίδος, στην τοποθεσία «Καραχασάν»²³, πατώντας τις ελιές με τα πόδια, γι' αυτό το έλεγαν «ποδαρόλαδο». Ό,τι περίσσευε από το λάδι που χρησιμοποιούσαν με φειδώ για φαγητό, το πουλούσαν στα χωριά του κάμπου της Χρυσούπολης αγοράζοντας ασιπιρίνες, σαπούνι και άλλα απαραίτητα, στην Ιερισσό και στο Σταυρό της Χαλκιδικής, στη Λήμνο και στη Μυτιλήνη. Η διακίνηση λαδιού, μελιού και άλλων θασιακών προϊόντων ήταν παράνομη και γινόταν τις νύχτες με βάρκες που ξεκινούσαν από απόμερους κολπίσκους, όπως αυτόν κάτω από τον Άγιο (η μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, όπως ονομάζεται από τους ντόπιους). Τα στοιχεία της φύσης δεν ήταν πάντα σύμμαχοι με τους τολμηρούς και απελπισμένους Θασίους, που όχι μόνο διακινδύνευαν τη ζωή τους, αλλά συχνά έχαναν και τα προϊόντα τους. Το «κοντραμπάντο», όμως, ήταν μοναδική και αναπόφευκτη λύση, ώστε να υπάρχει κάποια σχετική επάρκεια σε βασικά είδη²⁴. Οι Βούλγαροι άρπαζαν και ζώα, κατσίκες και κότες. Μόνο οι συνεργάτες του εξακολουθούσαν να τα κατέχουν ελεύθερα. Το αχόρταγο χέρι τους έφτανε πολλές φορές ακόμη και στα λιγοστά λαχανικά που καλλιεργούσαν μέχρι και σε γλάστρες. Υπάρχει ακόμη στις μνήμες των ερωτηθέντων η εικόνα του «τροβαδά», του Βούλγαρου που γύριζε μ' έναν τροβά και ό,τι του άρεζε το έριχνε μέσα²⁵. Αυτός συγκέντρωνε τα λάφυρά του στο υπόγειο της Αστυνομίας. Εκεί, όταν ξέσπασε η πυρκαγιά, κάηκαν και τα άνομα κέρδη του.

Σα να μην έφτανε η εξαθλίωση, υπήρχαν και οι αγγαρείες: υποχρεωτικά συμμετείχαν όλοι στη συλλογή του ελαιοκάρπου –και τι ειρωνικό που ακούγεται– οι Θάσιοι μάζευαν τις δικές τους ελιές, που δεν είχαν δικαίωμα να τις χρησιμοποιήσουν. Οι ελιές παραδίνονταν στο επιταγμένο εργοστάσιο του Σωτηριάδη στα Κοίνυρα, όπου γυναίκες τις χάραζαν. Στη συνέχεια ο ελαιοκάρπος φορτωνόταν σε βουλγαρικά καΐκια. Άλλη αγγαρεία ήταν η συμμετοχή στην αντιμετώπιση των πυρκαγιών που κάθε τόσο ξεσπούσαν. Η χειρότερη αγγαρεία όμως ήταν η ομηρία ανδρών στη Βουλγαρία για τη διάνοιξη δρόμων. Πολλοί αναγκάστηκαν και πήγαν «ντουρντουβάκια» για ένα εξάμηνο στη Στάρα Πλάνινα, όπως οι Δημ. Μαντέχος, Δημ. Μετα-

21. Μαρτ. Κ. Τσίμα, Θεοδ. Χρηστίδου, Θ. Χρηστίδου και Μαύρη Βίβλος, ό.π., σ. 38.

22. Μαρτ. Ι. Αναστασιάδη.

23. Μαρτ. Ι. Βαρδαβούλια.

24. Μαρτ. Μ. Φραγκιόγλου, Δημ. Μαντέχου.

25. Μαρτ. Γ. Βαμβούρη, Ι. Βαρδαβούλια, Κ. Χιόνη, Κ. Τσίμα κ.ά.

Ξενιάδης, Θεμ. Κοκκαλάς, Γ. Μπαμπατζίκος, Γ. Καψάλης, Σωτ. Ελαίας κ.ά.

Οι συνθήκες αυτές, σκληρές και χαρακτηριστικές των βουλγαρικών κατοχών, οδήγησαν πολλούς από τους κατοίκους, κυρίως τους νέους, να φεύγουν από το νησί. Κάποιοι έζησαν το μεγαλύτερο μέρος της Κατοχής στη Χαλκιδική. Μερικοί πήγαν στο Άγιο Όρος, είτε για να εργαστούν, είτε για να εμπορευτούν ό,τι είχαν, όπως ο Ι. Αναστασιάδης, Χρ. Κουτσαφτής κ.ά. Πράγματι, η ελεημοσύνη των μοναχών διέσωσε πολλούς Θασίους και τις οικογένειές τους από λιμικό θάνατο. Κάποιοι ασπάστηκαν το μοναχικό βίο προτιμώντας μονές της Ανατολικής, κυρίως, πλευράς, για να έχουν οπτική επαφή με την πατρίδα, ή σε κελιά της Προβάτας, Καρακάλλου και Παντοκράτορος²⁶. Άλλοι πήγαιναν στην Καβάλα, όπου εργάζονταν ως καπνεργάτες, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, που δύσκολα επιβεβαιώνονται, λόγω έλλειψης στοιχείων. Τέλος υπήρξαν και αρκετοί, οι οποίοι, μετά από άδεια των Αρχών Κατοχής, πήγαν στη Γερμανία ως εργάτες.

Όσο για τις συνθήκες διαβίωσης αυτών που είχαν απομείνει στη Θάσο χαρακτηριστικές είναι οι φράσεις των ερωτηθέντων: «Τα παιδάκια ζητιάνευαν τα αποφάγια των στρατιωτών», «Αν είχε κάποιος λεφτά, αγόραζε με πέντε λέβα ψωμί στη μαύρη αγορά», «Ο πατέρας μου πέρασε όλη την Κατοχή στο Δρακοντόλακκα κρυμμένος», «Πολλοί απ' αυτούς είχαν έρθει για πλιάτσικο και δε μας άφηναν τίποτε», «Νύχτα βγάξαμε το ποδαρόλαδο», «Ο πατέρας μου έβγαλε με την τανάλια τα χρυσά δόντια από το στόμα του για να ζήσουμε», «Λαδώνονταν εύκολα κι αυτό μας έσωζε». Σκληρή, λοιπόν, η ζωή. Μόνο προς το τέλος της Κατοχής οι συνθήκες ζωής βελτιώθηκαν κάπως, αφού μοίραζαν ψωμί με δελτίο και κάποιοι εργάζονταν στα ναυπηγεία που επαναλειτούργησαν. Σ' αυτά οι Βούλγαροι κατασκεύαζαν πέντε μεγάλα καΐκια²⁷. Όλοι πιστεύουν πως αν ήταν Γερμανοί στη Θάσο, δε θα υπέφεραν τόσο. Επίσης όλοι θυμούνται ότι μεγάλο κακό έκαναν οι λίγοι συνεργάτες-χαφιέδες των κατακτητών, που τους πληροφορούσαν για τα περιουσιακά στοιχεία του καθενός²⁸. Να πώς οι Θάσιοι περιγράφουν τη δράση τους:

*Στέφανος, Χούσος και Καμιός
είχανε τα πρωτεία,
μας άφησαν ουδέτερους
και εν απενταρία²⁹.*

Η τύχη αυτών που δρούσαν στο Θεολόγο ήταν αυτή που τους άξιζε: τους σκότωσαν οι αντάρτες. Το Χούσο τον εκτέλεσαν στη θέση Φλαχτάρι:

*Το Χούσο τον επιάσανε
επάνω στο Φλαχτάρι*

26. Δημ. Στρατή, Το νησί της Θάσου και το Άγιο Όρος, έκδ. Παρουσία, Καβάλα 1995, σ. 152-153.

27. Μαρτ. Μ. Φραγκιόγλου, Κ. Τσίμα, Μαθιού, Ι. Αναστασιάδη, Γ. Βαμβούρη.

28. Μαρτ. Κ. Χιόνη, Κ. Τσίμα, Ι. Βαρδαβούλια.

29. Μαρτ. των ιδίων.

και 'κει τα εμαρτύρησε
τα όσα είχε κάνει³⁰.

Το Στέφανο τον σκότωσαν στο δρόμο Θεολόγου-Ποτού, στη θέση Λουϊζα. Από κει περνώντας οι ντόπιοι έριχναν πέτρες αναθέματος, γι' αυτό ο τόπος ονομάστηκε «Ανάθεμα»³¹. Και του Καημού η τύχη παρόμοια ήταν.

Προς τιμήν τους οι Θάσιοι δεν έχουν να παρουσιάσουν δείγματα Βουλγαρο-γραμμένων. Αντίθετα, αξιοσημείωτες είναι οι περιπτώσεις ντόπιων, που αν και από ανάγκη συνεργάστηκαν με τους Βουλγάρους ως διερμηνείς, όχι μόνο δεν εκμεταλλεύτηκαν τη θέση τους, αλλά βοήθησαν όσο μπόρεσαν τους συμπατριώτες τους, όπως ο Παν. Ρούδας³². Στον «Ελληνικό Βορρά» σε άρθρο με θέμα «Αποζημιώσεις θυμάτων Βουλγαρίας»³³ αναφέρεται: «Πάντως το γεγονός ότι οι Θάσιοι γενικά είναι πατριώται που έμειναν προσηλωμένοι εις την εθνική ιδέαν και όταν ακόμη οι Βούλγαροι είχαν κατακλύσει το νησί των, ερήμιαζαν την περιουσίαν των, τους έστελναν στη φυλακή και επροπαγάνδιζαν με τους ολίγους ντόπιους προδότες ότι η Θάσος οπωσδήποτε θα μείνει στη Βουλγαρία ή έδιναν υποσχέσεις ότι το νησί των θα το μεταβάλουν οι Βούλγαροι, μένοντας σ' αυτό, σε παράδεισο και θα αμείψουν εκείνους που θα αποκτήσουν βουλγαρική συνείδηση».

Η Θάσος είχε την «τιμή» να δεχτεί την επίσκεψη Βουλγάρων δασκάλων, οι οποίοι είχαν μετατεθεί σε σχολεία των «νεοαπελευθερωμένων περιοχών», και είχαν παρακολουθήσει τριήμερο σεμινάριο σχετικά με το έργο του «επανεμβουλγαρισμού» των κατοίκων στις 3, 4 και 5 Μαΐου 1942 στην Καβάλα. Στις 6 και 7 Μαΐου 1942, 160 εκπαιδευτικοί, συνοδευόμενοι από τον Περιφερειακό Σχολικό Επιθεωρητή της Ξάνθης, επισκέφθηκαν το Λιμένα, το πλούσιο Μουσείο, τις αρχαιότητες και τις ανασκαφές που γίνονταν εκεί. Οι δάσκαλοι έφυγαν ενθουσιασμένοι από την ομορφιά του νησιού με την ευχή να το ξαναδούν σύντομα³⁴.

Είναι ευτύχημα ότι, σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις, δε σημειώθηκαν καταστροφές στα εκθέματα του Αρχαιολογικού Μουσείου του Λιμένα, αν και αρκετές ζημιές υπέστησαν οι ανασκαφές.

Θα αναρωτηθεί ίσως κανείς για την αντίσταση στο νησί. Αρχετοί ήταν οι Θάσιοι που είχαν από νωρίς βγει στα βουνά. Κάποιοι απ' αυτούς ήταν: ο Σαράντος Σπιντζος (ο Καπετάν Φουρτούνας του ΕΛΑΣ), ο Γιώργος Γιαξής, ο Δημήτρης Κωνσταντάκης (που υπηρετούσε στο ΕΛΑΝ), ο Λεωνίδας Καλαμίδας, ο Καφαντάρης, ο Γιάννης Τσίκνας, ο Σκουλαρίκης, ο Τάσος Λαντίτσος, ο Μήτσος Βαμβούρης, οι

30. Ι. Βαρδαβούλια, Α' Συμπόσιο Θασιακών Μελετών, ό.π., σ. 486 και μαρτυρίες.

31. Ό.π.

32. Μαρτ. Ι. Βαρδαβούλια, Κ. Τσίμα.

33. «Ελληνικός Βορράς», Τετάρτη 15-9-1954, σ. 4, Στελ. Χρον.

34. Χρ. Βαμβούρης, πρωτεύουσα μεταπτυχιακή εργασία: εκπαιδευτικό έργο των Βουλγάρων στην Καβάλα κατά την τρίτη κατοχή της (1941-1944) στα πλαίσια της εκπαιδευτικής τους πολιτικής, σ. 45.

αδελφοί Μανωλίτσου και άλλοι. Οι γυναίκες από την πλευρά τους έπλεκαν φανέλες και κάλτσες γι' αυτούς που ζούσαν κρυμμένοι σε σπηλιές. Παράλληλα, τα παιδιά μετέφεραν κρυφά όπλα στους αντάρτες³⁵. Η κυριότερη πράξη αντίστασης ήταν οι εκτελέσεις των χαφιέδων. Εξ άλλου οι Βούλγαροι απέφευγαν να κυκλοφορούν έξω από τα χωριά, γιατί φοβούνταν τις ενέδρες στα πυκνά δάση του νησιού. Για το θέμα τόσο κατά το παρελθόν όσο και σήμερα υπάρχουν σχετικές αναφορές.

Ακούγοντας κανείς τις, ακόμη και σήμερα, επώδυνες αφηγήσεις των ερωτηθέντων μπορεί κάλλιστα να φανταστεί τη χαρά και τους πανηγυρισμούς όλων στο άκουσμα της απελευθέρωσης και της αναχώρησης των Βουλγάρων δυναστών. Ήχοι από καμπάνες, ελληνικές σημαίες και αλαλαγμοί χαράς γέμιζαν τον αέρα, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Βέβαια, αν και η υπόλοιπη Ελλάδα ελευθερώθηκε από το γερμανικό ζυγό τον Οκτώβρη του 1944, οι βουλγαροκρατούμενες περιοχές εξακολούθησαν να είναι υπό το ίδιο καθεστώς και μόνο μετά από έντονη βρετανική διαμαρτυρία στους Σοβιετικούς, αποσύρθηκαν οι Βούλγαροι³⁶. Όταν, μάλιστα, διαδόθηκε ότι οι κατακτητές θα ξαναγύριζαν, οι κάτοικοι βγήκαν με τσεκούρια και μπαλτάδες να τους «υποδεχτούν». Ευτυχώς, «τα μαύρα χρόνια, τα πέτρινα είχαν περάσει»³⁷.

35. Μαρτ. Ι. Βαρδαβούλια.

36. Β. Κόντη, Το «Μακεδονικό Ζήτημα» στη δεκαετία του 1940, εορταστικός τόμος 50 χρόνια Ετ. Μακεδονικών Σπουδών, σ. 260.

37. Μαρτ. Χρ. Κουτσαφτή.